

Четврт века касније још се води расправа о броју погинулих и начину страдања муслимана у Сребреници током јула 1995. и догађајима који су томе претходили. Сматрала сам да би премештање те дебате у академско поље, у поље струке, било прави начин за суочавање с прошлoшћу. То је био један од кључних мотива да прихватим чланство у Грајфовој комисији, каже за наш лист др Марија Ђурић, професорка Медицинског факултета БУ и експерт у области форензичке антропологије.

Др Ђурић је била члан Независне међународне комисије за истраживање страдања свих народа у сребреничкој регији од 1992. до 1995, на чијем челу је био Гидеон Грајф, угледни израелски историчар. Комисија је оформљена у фебруару 2019, а у јуну ове године представила је извештај о раду на близу 1.000 страница. Један од најбитнијих закључака гласи да нема основа да се злочин у Сребреници квалификује као геноцид.

Наша саговорница је заједно с Роџером Бајардом, светски познатим стручњаком за форензичка истраживања, била аутор поглавља „Сребреница: форензичка археологија, антропологија и патологија”. Овај одељак извештаја бави се најосетљивијим питањем – бројем погинулих између 11. и 19. јула 1995.

Демографска јединица Хашког трибунала израчунала је да су у региону Сребренице у том периоду нестале 7.692 особе. Како се дошло до тог броја?

Они су заправо спојили листе несталих које су саставили Канцеларија хашког тужиоца, Међународни црвени крст и невладине организације „Међународна комисија за нестале особе” и „Лекари за људска права”. Међутим, број је постао мање важан у дефиницији геноцида коју је креирао Хашки трибунал јер је појам „знатан део групе” преиначио у алтернативни појам „значајан део неке групе”, популације. То је одвело до закључка да је енклава Сребреница била репрезентативна за целокупну заједницу муслимана. Акцент је био на томе.

Пре него што сте постали члан Грајфове комисије, колико сте знали о ратним догађањима у региону Сребренице?

Генерално, веома мало сам знала о рату у Босни. Зато је ангажман у комисији био и велики професионални изазов. Имала сам задовољство да сарађујем с Роџером Бајардом, аустралијским професором форензичке патологије на Универзитету у Аделаиди, човеком чији је рад награђен бројним признањима. Анализирали смо пописе несталих, спискове идентификованих помоћу ДНК узорак, потврде о смрти, изјаве сведока, извештаје са ископавања масовних гробница, сателитске снимке, мапе, пресуде Хашког трибунала... Реч о десетинама хиљада прочитаних страница, уз укрштање и повезивање података из различитих извора. Пошли смо од прихваћене чињенице да су сви који су стрељани сахрањени у примарним масовним гробницама Глогова, Брањево, Петковци, Лажети, Козлук и још десетак мањих. У односу на димензије јама, ту је могло да буде покопано највише 3.700 особа. Према археофорензичким доказима, то је и максималан број стрељаних. У намери да прикрију злочин, српске снаге су делимично испразниле примарне гробнице, у њима је остало више од 1.700 индивидуа. Значи, највише око 1.940 тела могло је да буде премештено у неку од 40 такозваних секундарних гробница. Међутим, у њима је укупно нађено око 4.200 тела. Поставили смо питање под којим околностима су страдали људи који чине разлику између та два броја.

Претпостављам да то има везе с губицима које је претрпела 28. дивизија Армије БиХ, чијих је око 12.000 припадника покушало да се из Сребренице пробије ка Тузли.

Тако је, наш закључак је био да су у секундарним гробницама, заједно са стрељанима,

покопане и особе за које се оправдано претпоставља да су погинуле у борби или страдале у минским пољима. Анализирали смо и места где су нађена тела. Не само у гробницама, било је и непокопаних тела, као и места где је сахрањено по неколико погинулих. Укупно 1.047 таквих тела нађено је у великој мери дуж линије пробоја 28. дивизије Армије БиХ, који је покушавала да онемогући српска војска.

Рекли сте да је премештање дебате о Сребреници у научне оквире прави начин да се ова трагична ратна епизода сагледа без страсти, у светлу чињеница. Ипак, чини се да ни после 26 година није могуће избећи политичке конотације.

Наивно је веровати да се политички контекст може избећи. Доказ је и Инцков закон о забрани негирања геноцида у БиХ. Такав пропис крши принципе слободе говора, не уважава академске кодексе о праву на стручну анализу свих догађаја. Стручна расправа не распирује страсти, напротив – страсти су те које онемогућавају рационални дијалог.

Ваш први ангажман у истрази масовних гробница догодио се у јесен 1998. на Косову и Метохији, у атару села Глођани. Како је дошло до тога?

Рекла бих да је у питању био стицај околности. До тада се нисам бавила форензичким темама, антропологијом изван археолошког контекста, моје поље рада били су скелетни остаци у средњовековним некрополама. Догодило се да је код Радоњићког језера тог септембра 1998. нађено четрдесетак непокопаних тела. Жртве су биле Срби, Роми и Албанци католици који нису били „на линији” ОВК. Пошто се злочин десио неколико месеци раније, дошло је до распада меких ткива, па су се колеге са судске медицине сетиле како се ја бавим скелетним остацима и позвале су ме да помогнем. Добили смо простор за рад у гаражи хотела „Паштрик” у Ђаковици. Две недеље нисмо излазили, све време нас је чувала полиција. Тада није примењен ДНК метод и идентификација није била поуздана. Преко локалног радија позвали смо све оне чији су ближњи нестали да дођу и покушају да изврше идентификацију. Памтим једну групу Албанки, било је јасно да су препознале тело, плакале су, али када смо их питали, порицале су везу са убијеним. То смо протумачили као страх да ОВК. А било је српских породица које су и са мало доказа желеле да пошто-пото идентификују своје, да их достојно сахране...

Да ли су инострани медији пропратили откриће стратишта код Радоњићког језера?

Дошла је само екипа италијанске ТВ Раи две и један немачки новинар. Ни приближно интересовању за случај „Рачак”, у јануару наредне године, који је послужио као повод за почетак НАТО бомбардовања.

У том следу догађаја важну улогу имао је фински форензички тим на челу с патологом Хеленом Рантом. Она је на представљању извештаја о Рачку, у марту 1999, погибију 40 Албанаца у сукобу са српским снагама безбедности оквалификовала као „злочин против човечности”.

Хелена Ранта се касније правдала због формулације којом је изашла из оквира струке, говорила је како је Вилијем Вокер, тадашњи шеф мисије ОЕБС-а за Косово, вршио притисак на њу да квалификује злочин и кривца. Иначе, њен тим је у једном познатом форензичком часопису публикувао рад у коме је наведено да нису нашли доказе на основу којих би била могућа реконструкција догађаја у Рачку.

Када овакви и слични догађаји проузрокују снажан уплив политике, могу ли инострани експерти да остану непристрасни?

У случају Хелене Ранте доказало се да не мора да буде тако. Међутим, истина је да је локалним стручњацима теже јер раде под већим стресом, било да су припадници њиховог народа починили злочин, било да су жртве. Суштина је у томе да савремена методологија буде доследно примењена, онда је свеједно одакле су ангажовани експерти.

Три године после Глођана, поново сте се сусрели с масовним гробницама које имају везе с Косметом. И то – у предграђу Београда...

Откриће масовне гробнице у Батајници, у коју су пренета тела Албанаца погинулих на Космету, за све је било огроман шок. Међутим, држава је била одлучна да се истрага обави темељно и до краја. Велику помоћ смо добили и из иностранства, а тада смо имали на располагању и ДНК лабораторију. На моју иницијативу, ангажован је форензички археолог Андреј Старовић, који ми је био консултант и током рада у Грајфовој комисији. Укључивање археолога показало се веома корисним, не само због проналажења ситних артефаката који би иначе промакли већ и због реконструкције

догађаја у вези са укопавањем тела.

Када вас је суд ангажовао у Батајници, да ли су постојале индиције о коликој масовној гробници је реч?

Ако их је и било, нашем тиму нису саопштене. Указано нам је на локацију прве јаме и почели смо откопавање. У тој првој масовној гробници било је жена и деце. У осталих шест, само мушкарци. Током две године, ексхумирано је више од 700 тела која су после идентификације враћена на Космет и предата породицама.

Последња истраживања секундарних масовних гробница обављена су код Рашке, на локалитетима Рудница и Кижевак?

Тако је, локалитет Рудница пратимо од 2014. године. Тамо су идентификована 54 тела Албанаца са Космета, док је на локалитету Кижевак пронађено још седам тела, од којих су два повезана с Рудницом.

Били сте 2006. ангажовани у проналажењу локације на Опленцу, на којој су Немци 1942. покопали тридесетак стрељаних припадника Југословенске војске у отаџбини. Шест година касније, учествовали сте у истрази масовне гробнице у Крагујевцу, у којој је завршило 30 људи које су комунисти после рата ликвидирали као сараднике окупатора. Ипак, чини се да највеће интересовање јавности побудила истрага из 2011. године, која је завршена без резултата.

Ондашња Комисија за злочине после Другог светског рата дошла је до информација да је генерал Дража Михаиловић стрељан на Ади Циганлији, где се налазио затвор у који је био доведен и испред чијег северног зида је наводно стрељан, а потом је тело бачено у кречну јаму. Чак су тамо и пронашли нешто што је заличило на кости шаке. Суд ме је ангажовао да их прегледам, испоставило се да се радило о пилећим костима. Међутим, медијска лавина се покренула, Вук Драшковић је на том месту већ поставио крст и венце, створена је нека врста притиска јавности да се истрагом потврде очекивања. Два месеца смо прекопавали, уз мноштво знатижељника који су „надгледали” радове, било је и старијих суграђана који су нам добронамерно сугерисали да смо на кривом трагу јер они „поуздано знају” да је Дража стрељан и покопан у Лисичјем потоку... Пронашли смо

темеље северног зида затвора, чак и 18 чаура пушчаних метака из тог периода, али то је било све – кости нису пронађене.

Већ деценијама јавност на овим просторима усредсређена је на откопавање мрачне заоставштине наше новије историје. Као да смо сви заборавили да у овом тлу постоје докази о много значајнијој прошлости.

Растући национализми у региону замаглили су представу о богатој заједничкој прошлости, па чак и перспективу будућег живота: имамо смањен наталитет, млади одлазе. То је проузроковало мањак самопоуздања народа и тражење прибежишта у националним посебностима. А толико вредних ствари имамо у нашој балканској општости. Имамо континуитет живота од мезолита до данас, неолит је у Европу стигао преко Ђердапа, што је најзначајнија економска револуција у историји. Имали смо затим важне центре металургије и рударства. Сеобе народа показују да овај простор није био пролазна станица, већ исходиште многих миграција. То је довело до дуготрајног биолошког и културног прожимања становништва на Балкану. Данашња Европа би сасвим другачије изгледала да није било Балкана. На ту вредност би овдашњи народи требало да се усредсреде.

Дарко Пејовић

(Политика)